

THE ARCHITECTURAL CULTURAL VALUES OF VELIKO TARNOVO – A WINDOW TO HISTORY

Donka Koleva, arh_koleva@abv.bg

Nadezhda 1869 Community Center, Veliko Tarnovo, Bulgaria

Abstract: Old Capital Veliko Tarnovo - the historical and spiritual capital of Bulgaria has preserved extremely valuable evidence of its history, architecture and arts. Tarnovo architecture reveals the spiritual development and masterful genius of the Bulgarians, interesting facts, continuity and creative development in the construction of temples, schools, community centers and other civic buildings over the centuries, as well as the formation of two architectural schools: medieval Tarnovo architecture with picturesque style and Tarnovo Revival architecture in baroque style by master Nikola Fichev.

Keywords: Tarnovo architecture, master Nikola Fichev, architectural schools, architectural value

АРХИТЕКТУРНИТЕ КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ НА ВЕЛИКО ТЪРНОВО – ПРОЗОРЕЦ КЪМ ИСТОРИЯТА

Донка Колева, arh_koleva@abv.bg

НЧ „Надежда 1869“, гр. Велико Търново, България

Резюме: Старопрестолно Велико Търново - историческата и духовна столица на България е съхранило изключително ценни свидетелства за нейната история, архитектура и изкуства. Търновската архитектура разкрива духовното развитие и майсторския гений на българите, интересни факти, приемственост и творческо развитие при строителството на храмове, училища, читалища и други граждански сгради през вековете, както и формирането на двете архитектурни школи: на средновековната търновска архитектура с живописен стил и на търновската възрожденска архитектура в бароков стил на майстор Никола Фичев.

Ключови думи: Търновска архитектура, майстор Никола Фичев, архитектурни школи, архитектурни ценности

Запазените културни ценности днес са прозорец към историята на човешката цивилизация. Старопрестолно Велико Търново - историческата и духовна столица на България е съхранило изключително ценни свидетелства за родната ни история, архитектура и изкуство. В него откриваме корените на българския дух тържествувал през Средновековието, възкръснал през епохата на Възраждането и развил в Новото време свободи, права и стремеж към съвършенство на човека.

Съхранените образци на търновската архитектура и строителство, на великолепните сгради на православната вяра, образованието и културата представят духовното развитие и майсторския гений на българите през вековете, техните постижения в изкуствата и занаятите. Те разкриват интересни факти за приемствеността и творческото развитие в уменията при изграждането на храмове, училища, читалища и граждански сгради и формирането на двете значими архитектурни школи - на средновековната столична архитектура с живописен стил и на търновската възрожденска архитектура в бароков стил на майстор Никола Фичев. Старите сгради са дело на местните майстори, които остават неизвестни през Античността и Средновековието и едва през Възраждането някои разкриват своите имена (известни са над 100).

През XII-XIV в. градът Търнов е столица на израсналата като политическа сила на Балканите нова българска държава и седалище на върховната политическа власт, на висшата феодална аристокрация и българската православна църква. Той се разпростира по хълмовете Царевец, Трапезица, Момина крепост (Девинград) и техните подножия по поречието на площ от над 70 ха. Неговото значение и величие е описано в запазените източници от това време. В писмото на архиепископ Василий до папа Инокентий III (1204) за града е употребено латинското название „Magna civitas Trinovo” (Великият град Триново), византийският хронист Никита Хониат (XII-XIII в.) пише: „Търново е най-недостъпният и най-красивият от всички градове по Хемус, обиколен със здрави стени, разделен от река и построен на върха на планината”, Търновският патриарх Теодосий II в писмото си до Зографския манастир от XIV в. нарича града „Царевград Търнов”.

Под покровителството на българските царе и феодали в столицата се строят много църковни и граждански сгради. Оформя се и търновска архитектурна школа, която е част от византийската архитектура и монументална живопис, но и творчество на българските майстори, обогатили византийския стил с местни традиции. В нея са заложили идеите от стария Рим с полихромното въздействие на опусите (*cuadratum, mixtum, sectile*) и новите елементи от декорация на тухлено-каменната украсата в Плиска и Преслав. Към тях са добавени своеобразен ритъм, колорит и характерен горен пояс от декоративна рисувана стенна керамика в хармония от ниши, „ломбардска“ аркатура, корнизи и фронтони. Създаден е и отличителният за архитектурната школа „живописен стил“ от специално изработени керамопластични тела с кръгла и кръстовидна форма, с различно оцветяване и рисуване „ал фреско“ с червен пигмент в тимпаните и мазилката между тухлените редове, разпространен през XII-XIV в. и прилаган при храмовете и по-значимите представителни сгради. (Фиг.1)

Фиг.1. Декоративната украса на църквата "Свети Димитър Солунски" (снимка)

Храмовата архитектура в Търновград се развива композиционно в две насоки, прилагайки схващанията на базиликата за оформяне на предапсидно пространство от надлъжната предолтарна ос и подчертавайки център, завършващ с купол подобно на централните култови сгради. Създават се куполната базилика, кръстокуполната и конхиална църква с нейните разновидности и богата декоративна украса от аркирани ниши, многостепенни апсиди, керамопластика и куполи, издигнати на цилиндричен или многостепенен барабан.

До изключително високо ниво достига вътрешната украса от мозайки и стенописи, което е едно закономерно развитие на богатата живописна традиция. Най-разпространен архитектурен тип на територията на България и Византия през XIII - XIV в. са кръстокуполните черкви. От това време са забележителните със своята архитектура средновековни църковни паметници в Несебър, Червен и Бояна. От същия тип „стегнат кръст“ са повече от църквите на Трапезица, където импозантните храмове са отстъпили място на малките по обем църкви с извисени във височина куполи, богато украсени с керамопластични елементи в духа на търновския стил.

В Царевец - главната крепост на средновековната столица доминанта е цитаделата на Българската Патриаршия (възобновена 1235) с площ от 2413 кв.м. Тя представлява завършен, самостоятелно укрепен и в живописен стил архитектурен ансамбъл от патриаршеска резиденция, библиотека, скрипторий, обслужващи сгради, оформени около вътрешен двор. Патриаршеският храм „Св. Възнесение Господне“ (Св. Спас) е триапсиден, кръстокуполен, с предапсидно пространство от цариградския тип (подобно на църквата „Евангелистия“ в Мистра - Гърция от XIV в.) и кула-камбанария от юг. Разрушена е от османците в 1393 г. при завладяването на Търново. Разкритите останки са реставрирани по проект на арх. Боян Кузупов. В централната част на Царевец се издига и резиденцията на владетеля - Дворецът, укрепен със стени, кули и площ от 4872 кв.м., с жилищни и стопански помещения, малка и голяма тронни зали и дворцова трикорабна черква „Св. Петка Търновска“, украсени в търновската архитектура.

Неразделна част от средновековната урбанистичната структура на столицата са разкритите укрепените ядра на 10-те градски манастири - култово-религиозни центрове за духовност и образование (Petrov et al., 1986). В живописен търновски стил са проучените и съхранени археологически останки на 21-те църкви на Царевец, 19-те църкви на Трапезица и реставрираните за музеи от национално значение 4 средновековни църкви в квартал Асенов. Църквата „Св. Димитър“ е свързана с обявяване на въстанието от 1185 г. и с коронясването на царете Петър, Асен и Калоян

Тя е кръстополна, еднокорабна, едноапсидна с предапсидно пространство, притвор и стенописи от XII и XVII в. Отвън е богато декорирана с редуването на камък, хоросанови фуги и тухли, с декоративни арки, корнизи и панички с цветни глазури. Обемно-архитектурната реставрация е на база археологическите проучвания от доц. Янка Николова и проект на арх. Т. Теофилов от 1985 г.. Църквата „Св. Четиридесет мъченици“ е трикорабна, с три апсиди, екзонартекс (мавзолей), аркадни галерии от север и юг и е част от манастира „Великата лавра“ (Teofilov, 1990). Построена е от цар Иван Асен II през 1230 г. В нея се намират колоните с надписите на хан Омуртаг и цар Иван Асен II. Осветена е отново след Освобождението в 1877 г. и е свързана с обявяването на независимостта на България. Реставрирана е през 2006 г. по проект на арх. Т. Теофилов след продължителни археологически проучвания и многократни конкурси. Църквата „Св.Св. Петър и Павел“ е едноапсидна, кръстополна с два реда колони, разширена през XVI-XVIII в. от юг и запад с притвор, екзонартекст и открита колонада, със стенописи от XIV, XVI и XVII в. (Teofilov, 2002-2003). Според описаниета на Григорий Цамблак тя е изпълнявала функциите на патриаршеска резиденция, когато в нея е пребивавал патриарх Евтимий, а след 1439 г. е митрополитска катедра. Реставрирана е по стари снимки и проект на арх. Кузупов през 1981 г. Църквата „Св. Георги“ е едноапсидна, еднокорабна, с наос, женско отделение, стенописи и полуцилиндричен каменен свод. Обновена е в 1612 г. и реставрирана за музей в 1971 г. по проект на арх. Кузупов. Църквата „Успение Богородично“ е издигната отново в 1923 г. след земетресението в 1913 г., като едноапсидна, еднокорабна, с наос, балкон и украса от тухлени редове върху основите на стария храм от средновековния манастир „Св. Богородица Темнишка“. В различен тип от столичната архитектура, без украса и куполи, но неразделни от търновското строителство на храмове са в близкото село Арбанаси реставрирани църкви “Рождество Христово” (1681) с олтар, мъжко и женско отделение, стенописи и параклис; „Св.Архангели Гавраил и Михаил“ със стенописи (1600, 1761); „Св. Атанас“ (1667) с параклис и стенописи; „Св. Георги“ (1661) и „Св. Димитър“ (1612) - също с ценни стенописи.

През ранното Възраждане майсторите-строители продължават да използват формите и декорациите от миналото, черпейки вдъхновение от светогорските манастири, които често са посещавали. Близо половин век те усъвършенстват типа на трикорабната псевдобазилика и куполната църква от каменен градеж в цяла Северна България, които често са оформени с дървени сводове и колони, измазани с мазилка. Новият реформаторски дух на възрожденската епоха изисква по-големи и светли пространства и храмове. Така в първата половина на XIX в., в разрасналото се Търново на площ от 115 ха и на базата на съхранените средновековни традиции в църковното строителство се оформя нова търновска архитектурна школа в бароков стил, основана от майстор Никола Иванов Фичев (уста Колю Фичето). Майсторът въвежда нови, смели конструктивни идеи в градежите си и възстановява използването на средновековните сводове и колони от тухла и камък, колонадния ред, куполите и камбанариите, високите апсиди до покрив, Фасадите оформя с „ломбардска“ аркатура, пластичен корниз със зъборез „вълчи зъб“, наречен „двойна Фичевска кобилица“ (арх. Г. Козаров) (Kozarov, 1953), с декоративни и пластични елементи и полуколонки. (Фиг.2)

Фиг.2. Църква „Рождество Богородично“

(снимка от И.М.Яковлева-внучка на арх.А.Яковлев)

Той постига синтез на архитектурата с изобразителните изкуства и природата и създава художествено внушение, което е израз на тогавашните социални и религиозни идеи. Негово дело са значителен брой представителни обекти в града като сградата на Конака (1872),

ханът Хаджи Николи (1858), къщата на търговеца Никола Коюв (1848). На територията на сегашна северна България негови са камбанариите в Преображенския манастир (1840) с главния вход (1845) и Плаковския манастир (1856), куполът на църквата в манастира „Св.троица“, Икономовата къща и черквата „Св. Никола“ (1851) в Дряново, мостовите в Бяла (1867), в Ловеч (1874) и т.н., както и изградените 20 възрожденски църкви, от които четири са в Търново. Първата му църква „Рождество Пр. Богородица“ (1842-1844) в т.н. Болярска махала е трикорабна псевдобазилика с площ 499,20 кв.м. и височина 12,70 м., изградена от дялан пясъчник, с оригинални архитектурни елементи на двойно извит (кобилица) главен корниз от камък, три реда тухли с „вълчи зъб“, пиластри с украса „ломбардска“ аркатура и триделна патронна ниша. Съборена е от земетресението през 1913 г. и на мястото и е построен сегашния Катедрален храм (1933-1934). Втората черква „Св. Спас“ (1859-1862) е изградена западно от Конака, от ломен камък, фугиран с варов разтвор, с вградени каменни полуколонки на фасадите и корниз извит в двойна кобилица. Тя също е разрушена от земетресението и предстои да се реставрира. Черква „Св.Св. Кирил и Методий“ (1861, Св.Атанас) на Варуша е акцент в градския силует и е трикорабна, с два реда каменни колони, балдахинови сводове и бароково извит дървен балкон, с купол и камбанария, съборени от земетресението. В кондиката е записано, че ктитор и майстор е Никола Фичев и е добавена думата „архитектон“ (Momirov, 1980). Черква „Св.Св. Константин и Елена“ (1873, Св. цар Борис) е най-красивата, един от шедьоврите на майстора, трикорабна, с камбанария и възстановен купол. Притежава разнообразни архитектурни елементи от полуцилиндрични и кръстати сводове, полукръгли и сплеснати арки, полуколонки и корнизи по фасадите и оригинално съчетание на стръмния терен с околната среда. Други възрожденски църкви в града са „Св. Никола“ - трикорабна псевдобазилика, с дървени колони, орнаментирани дъсчени тавани, започната през 1835 г. от майстор Иван Давдата и завършена от Колю Фичето в 1841 г. и построена под ръководството на майстора - „Св. Марина“ (1850).

Търновската митрополия отначало се е помещавала в средновековната черква „Св.Св. Петър и Павел“, а след Освобождението на изток от нея е построена Старата търновска митрополия (1926) по проект на арх. Габров с масивна каменно-тухлена конструкция, богато решена главна фасада от пиластри, корнизи, пана, засводени прозорци. Днес, Светата Великотърновска митрополия се намира в сградата непосредствено до катедралния храм „Рождество Богородично“.

През Възраждането се заражда и светското образование, което под влиянието на европейската култура се развива бързо в освободена България. През втората половина на ХХ в. в града има 6 народни първоначални училища към черквите, 2 държавни гимназии, държавно богословско и окръжно педагогическо училище. Училището „Екзарх Йосиф I“ (1893) се намира на Варуша и сега съществува като американски колеж „Аркус“. В сградата на Втора девическа прогимназия „Иларион Макариополски“ (1928) е настанена днес гимназията по туризъм. Държавната мъжка гимназия „Св. Кирил“ от 1930 г. носи името на първоучителите „Св.Св.Кирил и Методий“ и е преместена в новопостроената сграда на арх. Джангозов (1898). Сградата на Държавната девическа гимназия (1895-1897), надстроена от арх. Виктория Ангелова- Винарова (1902-1947), сега е факултет “Изобразително изкуство” на Великотърновския университет. Държавната смесена търговска гимназия до 1935 г. е в училището „Панарет Рашев“ (сега Митрополитска библиотека), а сега е в новата сграда на гимназията по икономика. Средното училище за строителни техники (Строителен техникум) е изградено с дарение от Ангел Попов през 1943 г. Художественото училище на Боруна (1926-28) с автор арх. Христо Тотев е било Ветеринарен институт, управление на полицията и в 1985 г. е адаптирано за художествена галерия по проект на арх. Никола Николов. Други културни сгради в града са кино „Модерен театър“ (1901) – адаптирано в търговски център, Военният музей, читалище и дом - Военен клуб (1934), Народна библиотека, музей и художествена галерия „Мелпомена“ (1940-1954) на арх. Дамянов и арх. Хашнов - сега е библиотека и археологически музей и 5-те читалища.

Възрожденското читалище „Надежда“ (1869) с построения през 1886 г. театрален салон служи за заседания на Трето (1886-1887), Четвърто (1893) и Пето (1911) Велики народни събрания и е историческа ценност, реставрирана през 2003 г. Читалището „П.Р.Славейков“ (1927) на Варуша е създадено след преименуване на библиотеката „Просвета“ от Общинския съвет. В квартал „Света гора“ е читалището „Никола Михайловски“, а в квартал Чолаковци - читалище „Съзнание“. Сградата на читалище „Искра“ (1896) е построена през 1941 г. с кинозал и малка зала.

Не можем да изброим всички запазени търновски шедеври на майстори и архитекти, но те могат да се видят и усетят. Те са нашата памет и един от символите на устойчивостта на българския дух.

Този съвременен поглед към историята вероятно ще предизвика обществото и специалистите отново да преосмислят отношението си към културното наследство, да осъзнаят новите аспекти за обществена ценност и за изменения в принципите на охрана, възстановяване, интерпретация и социализация. Необходимо е да се върне заложената от майсторите одухотвореност на всяка сграда и тя пълноценно да се включи в съвременния живот. Културната ценност не трябва да не се затваря във физическата си идентичност, а да се направи за нея необходимата реставрация, възстановяване и възкресяване на духовната автентичност на святото място за нов социален живот.

LITERATURE (ЛИТЕРАТУРА)

- Petrov, P., Popov A., Andreev J., Nikolova J.** (1986). History of Veliko Tarnovo (in Bulgarian). Tarnovo-state and church center of Bulgaria in the 12 -14 century, 1, 120-147) / [Петров, П., Попов А., Андреев Й., Николова Я. (1986). История на Велико Търново. Търново-държавен и църковен център на България през 12 -14 век, 1, 120-147]
- Teofilov, T.** (2002-2003). Formation of the stylistic peculiarities of the Tarnovo architectural school of the XII-XIV century (in Bulgarian). Izv. RIM-V.Tarnovo, 17-18, 237-248) / [Теофилов, Т. (2002-2003). Формиране на стиловите особености на търновската архитектурна школа XII-XIV в., изв. РИМ-В.Търново, 17-18, 237-248]
- Kozarov, G.** (1953). Master Nikola Ivanovich Fichev, life and activity, Master Nikola Fichev (Usta Kolyu Ficheto) (in Bulgarian), Science and Art, 23-60) / [Козаров Г. (1953). Майстор Никола Иванович Фичев, живот и дейност, Майстор Никола Фичев (Уста Колю Фичето), Наука и изкуство, 23-60]
- Momirov, E.** (1980). The People's Master Builder Nikola Fichev (1800-1881) (in Bulgarian), Architecture Magazine, 8, 29-33 / [Момиров Е. (1980). Народният майстор-строител Никола Фичев (1800-1881), сп.Архитектура, 8, 29-33]
- Teofilov, T.** (1990). Panegyric for Ficheto (in Bulgarian), Architecture Magazine, 5-6, 61-64) / [Теофилов, Т. (1990). Панегирик за Фичето, сп. , 5-6, 61-64]

DONKA KOLEVA

Architect

koleva@abv.bg

Nadezhda 1869 Community Center

Veliko Tarnovo, Bulgaria

AUTHOR` DATA WERE PUBLISHED ACCORDING GDPR RULES OF THE JOURNAL

ISSN: 2367-8038

Съставители
Петко Ст. Петков
Галина Богданова

Editors
Petko St. Petkov
Galina Bogdanova

Материалите в сборника са обект на авторско право. Разрешава се безвъзмездното ползване на техни електронни/ хартиени копия само за лична употреба или обучение, при пълно цитиране на текущата страница и след писмена декларация от цитиращия за липса на търговски намерения.

This work is subject to copyright. Open and free of charge use of digital/hard copies of publications is granted only for personal or educational use, with full citation of the current page, and after written declaration of the quoting side for not-commercial intention.

Научната поредица е регистрирана в НАЦИД с № 1209

Science series has been registered in NACID with No. 1209

© Авторски колектив, 2021

© Authors` Group, 2021

Техническо редактори:
Калина Сотирова-Вълкова
Николай Ноев
Паскал Пиперков

Technical editors:
Kalina Sotirova-Valkova
Nikolay Noev
Paskal Piperkov

www.math.bas.bg/vt/kin

ISSN: 2367-8038

том 7, брой 1 (10)/2021
vol. 7, issue 1 (10)/2021